

RÚZNOST EKONOMICKOSOCIÁLNÍCH ZÁJMŮ V PROCESU TRANSFORMACE ČESKÉHO ZEMĚDĚLSKÉHO DRUŽSTEVNICTVÍ

J. Vavřík

KHV - oddělení sociologie venkova a zemědělství, PEF

Vysoká škola zemědělská, 165 21 Praha 6 - Suchdol

Anotace:

V důsledku obnovy soukromého vlastnictví půdy, restitucí a transformace zemědělství se od roku 1990 vytváří nová sociální struktura v zemědělství v České republice. Je charakterizována různými ekonomickosociálními zájmy jednotlivých sociálních skupin. Řešení těchto zájmů je úkolem státní agrární politiky a je nezbytnou podmínkou pro ekonomický a sociální rozvoj českého zemědělství.

Summary:

As a result of newly established private land ownership, restitutions and transformation of agriculture, a new social structure of agriculture in the Czech Republic has been forming since 1990. This new structure is characterized by various economic and social interests of different social groups. Finding the ways of their interests solution is a task of agricultural policy of the state and is an inevitable condition for the successful economic and social development of the Czech agriculture.

Klíčová slova:

sociální skupiny v zemědělství, družstevní rolníci - vlastníci půdy, družstevní rolníci - nevlastníci půdy, vlastníci půdy - nedružstevníci, samostatně hospodařící rolníci

Key words:

social groups in agriculture, cooperative farmers - owners of land, cooperative farmers - non-owners of land, owners of land - non-members of cooperatives, private farmers

Do roku 1990 neexistovaly v zemědělském sektoru v Československu podstatně rozdílné ekonomické a sociální zájmy. Bylo tomu tak proto, že vlastnictví půdy nehrálo podstatnou statusotvornou úlohu a že sociální diferenciaci uvnitř zemědělského sektoru byla založena především na dělbě a charakteru práce, kvalifikaci a podílu na moci a řízení.

Od roku 1990 v důsledku nápravy ekonomických a sociálních nespravedlností a nezákonností byly přijaty rehabilitační a restituční zákony, které obnovily soukromé vlastnictví půdy. To se stalo nejpodstatnějším faktorem nové sociální diferenciaci v zemědělství. Postupně začala vznikat nová síť sociálních skupin a zájmů v zemědělství.

Vznik nového sociálního rozvrstvení v zemědělství

V období transformace zemědělství se od roku 1990 postupně vytvářejí tyto sociální skupiny:

- družstevní rolníci s podskupinami vlastníků a nevládníků půdy
- noví samostatně hospodařící rolníci provozující zemědělskou prvovýrobu jako vedlejší činnost
- noví samostatně hospodařící rolníci provozující zemědělskou prvovýrobu jako jediné zaměstnání
- vlastníci půdy, kteří v zemědělství nepracují
- sociální skupiny mimo zemědělskou prvovýrobu - ve službách pro zemědělství a zpracovávání zemědělských výrobků apod.

Největší sociální skupinou jsou družstevní rolníci, v níž se v průběhu transformace vytvořily dvě podskupiny vlastníků a nevládníků půdy (příp. ostatního majetku).

Družstevní rolníci - vlastníci půdy

Jsou sociální skupinou, jíž faktické navrácení vlastnických práv k půdě zvýšilo sociální status, sociální jistotu a perspektivu v zemědělství a současně odlišilo od družstevníků - nevládníků půdy. Tato sociální skupina je složena z menší části z původních vlastníků půdy, z větší z jejich dědiců. Přetrvávají v ní poslední zbytky hodnot českého selství jako byl vztah k půdě a statku, pracovitost, zodpovědnost, vztah ke krajině a rodné vsi. Má největší praktické zemědělské zkušenosti a její mladší a střední generace má odbornou kvalifikaci.

Ve své většině má tato skupina zájem na rozvoji transformované zemědělské velkovýroby, neboť v ní může uplatnit jak své vlastnické zájmy, tak i své zkušenosti ze zemědělské velkovýroby i svou odbornou kvalifikaci. V těch zemědělských družstvech, kde má početní převahu je ekonomickosociální situace zpravidla nejkonsolidovanější.

Jako celek neusiluje o návrat k soukromým rodinným hospodářstvím, neboť v rodinném (selském) hospodářství nevidí, v důsledku historického vývoje, svou perspektivu. Není schopna investovat do vytváření nových soukromých hospodářství, neboť není ekonomicky naivní a nechce se zadlužovat. Nemá již s individuálním hospodařením zkušenosti, neumí všestranně zemědělsky hospodařit, bojí se neúměrného pracovního zatížení (zvláště mladá generace si zvykla na jiný životní styl, včetně volného času), obává se ekonomického rizika, zpravidla nemá pro soukromé hospodaření podporu rodinných příslušníků. Ti nejkvalifikovanější z této skupiny znají perspektivy zemědělství v zemích Evropských společenství, především ekonomickou nejistotu "selské vrstvy", a setrvalý trend zániku tradičních selských hospodářství.

Tato skupina, až na nepatrnou menšinu, zůstává v zemědělských družstvech, má zájem na existenci zemědělské velkovýroby založené na přesně vymezených spoluvlastnických vztazích a na tržním základě. Podílí se na transformaci družstev, má zájem na rentabilním rozvoji zemědělství, protože je s ním spjata svým vlastnictvím půdy, svou zemědělskou kvalifikací, svým bydlením na vesnici, celkovým životním stylem i svou budoucností. Rozvoj zemědělství

velkovýrobní formou je jejím nejvlastnějším zájmem. Je to sociální skupina, která je rozhodující v našem zemědělství a je značně nespokojena současnou ekonomickou destabilizací českého zemědělství.

Družstevní rolníci - nevlastníci půdy

Tato sociální skupina se liší od družstevníků - vlastníků půdy především tím, že neměla faktický majetkový podíl v družstvu a její vztah k družstvu byl spojen více s profesionalitou zemědělské práce nebo s nezemědělskou činností v tzv. přidružené výrobě. Jde převážně o mladou a střední generaci se zemědělskou technickou kvalifikací spojenou jednoznačně s velkovýrobou. V souvislosti s procesem transformace zemědělství, snižováním výroby a potřeby živé práce ztrácí pracovní perspektivu a sociální jistotu. Část této skupiny (v přidružené výrobě) z družstev odešla a přešla do různých služeb, dopravy, stavebnictví, opravárenství a obchodu.

Ta část, která má jen zemědělskou kvalifikaci a zkušenosti a je spjata s prací v zemědělství, v zemědělských družstvech zůstává a řeší svůj status družstevníka buď podílem na vlastnictví družstva za dlouholetou práci, či koupí družstevního podílu. Nemá často možnost volby jiného zaměstnání i z důvodu bydlení na vesnici. Pracovat v zemědělství mimo družstva jako soukromí rolníci je pro ni finančně nereálné.

Obě sociální skupiny v zemědělských družstvech přes rozdíly ve vlastnictví půdy a podílů mají základní zájmy společné a to:

- rozvoj rentabilní zemědělské výroby
- udržet si perspektivní, kvalifikované zaměstnání v zemědělství
- udržet si zaměstnání v místě z hlediska bydlení na vesnici.

Tyto dvě sociální skupiny družstevních rolníků, u nichž převažují společné zájmy na rozvoji zemědělské velkovýroby budou hlavní sociální silou, která rozhodne o vývoji zemědělství v dalších letech.

Vlastníci půdy - nedružstevníci

Sociální skupinou, která se výrazně podílí na transformaci zemědělství, jsou vlastníci půdy - nedružstevníci (restituenti). Jsou to většinou dědici původních vlastníků půdy, jejich počet (v poměru k počtu zemědělských hospodářství před kolektivizací) se zvýšil v důsledku počtu dědických podílů v I. a II. generaci po původních vlastnících. Tato skupina v některých ZD tvoří většinu z oprávněných osob na majetek družstev.

Tito vlastníci půdy nepracují v zemědělství, nemají zemědělskou kvalifikaci. Nejsou schopni (z hlediska vlastní profese) objektivně na půdě hospodařit. Vzhledem k současné nerentabilitě zemědělství mají základní zájem převést své vlastnictví půdy a majetkové náhrady na finanční efekt. V současné ekonomické situaci v zemědělství mají v podstatě možnosti pronajmout svou

restituovanou půdu zemědělským družstvům nebo jiným jednotlivcům či společností nebo se stát podílníky v družstvech bez pracovní účasti.

Bezprostřední zájmy skupiny vlastníků půdy nezemědělců jsou v rozporu se zájmy skupiny družstevních rolníků, kteří jsou na rozvoji rentabilních zemědělství životně závislí. Naproti tomu pro skupinu vlastníků půdy nezemědělců je často vlastnictví půdy jen prostředkem k zlepšení jejich majetkové situace, nikoli zdrojem k uspokojování základních existenčních potřeb.

Samostatně hospodařící rolníci

V souvislosti s restitucemi půdy a transformací zemědělství se znovu vytváří sociální skupina samostatně hospodařících rolníků. Tato skupina je v podstatě diferencovaná do tří podskupin a jejich další vývoj bude závislý na celkových ekonomických podmínkách v zemědělství.

První a největší podskupinou jsou malí rolníci (nejčastěji do výměry 2 ha), kteří hospodaří mimo své hlavní zaměstnání. Většinu produkce přímo spotřebovávají. Nikdy nebudou hrát podstatnější roli na trhu zemědělských výrobků. Mají vliv na snižování celkové poptávky na potravinovém trhu. Zemědělskou výrobou si zlepšují materiální postavení svých rodin.

Druhou podskupinou jsou samostatně hospodařící rolníci, kteří hospodaření mají jako hlavní zaměstnání. Zemědělskou půdu, živý a mrtvý inventář získali zpravidla z restitucí. Rozloha zemědělské půdy se pohybuje až do 50 ha, adaptují většinou provozní budovy, stáje, sklady. Mají velké potíže s financováním, s úroky z půjček, s odbytem produkce. Na udržení hospodaření vynakládají v poměru k ostatním zemědělským podnikům neúměrné množství práce. Někteří se snaží obnovit selské rodinné statky známé z doby předkolektivizační. Zkušenosti ze zemědělství Evropských společenství však prokazují, že není možné obnovovat něco, co mělo funkčnost po druhé světové válce. Tradiční selské statky nemohou být v současných ekonomických podmínkách rentabilní a bez specializace či integrace nemají budoucnost.

Třetí podskupinou jsou nerodinná rolnická hospodářství, zpravidla nad 50 ha z.p. Půdu získávají z restitucí a z nájmu od jiných restituentů nebo státních statků. Pokud mohou převzít celá vybavená hospodářství zemědělských družstev nebo státních statků a nemusí bezprostředně investovat do hospodářských budov a strojů, pak mohou perspektivně hospodařit. V tomto případě jde o vytváření soukromých velkovýrobních podniků, ať jednotlivců či společností. Tato třetí podskupina soukromých zemědělských podniků se může stát jednou z nejperspektivnějších forem zemědělského podnikání. Jejich zájem na vytvoření příznivých tržních podmínek pro zemědělství je v podstatě stejný jako u zemědělských družstev.

Závěr

Všechny uvedené sociální skupiny, které jsou činné v zemědělské výrobě - družstevní rolníci, samostatně hospodařící rolníci, nájemci, společnosti, spojuje objektivně zájem na rentabilní výrobě a odpovídajícím zisku, který umožní rozšířenou reprodukci a odpovídající mzdy.

Společné zájmy všech těchto sociálních skupin by měla hájit zemědělská stavovská organizace, jíž se stala Agrární komora. Pokud tyto objektivní zájmy českého zemědělství nebudou z celospolečenského hlediska řešeny, pak současná krize zemědělství se bude prohlubovat a povede k sociálním konfliktům. Až dosud současná agrární politika podmínky k ekonomické a sociální stabilitě v zemědělství nevytvořila.

Literatura:

Foltýn, I. - Zedníčková, I.: Jací jsou soukromí rolníci. *Zemědělec* 30/1993.

Hudečková, H.: Ochota k soukromému hospodaření na půdě. *Sociologie zemědělství* 1/1991.

Tlamichová, N.: Sociálně ekonomická charakteristika soukromě hospodařících rolníků v podmínkách transformace českého zemědělství (diplomová práce). Praha, VŠZ 1993.

Zemědělec 1/1993. Všichni zemědělci jsou na jedné lodi (Anketa).

Zemědělec 5/1993. Transformace? Prozatím první krok.

Vlastní průzkum k problematice transformace zemědělství:

u 11 soukromých rolníků v okrese Benešov a Mladá Boleslav, v zemědělských družstvech Červenka, Zdíkov, Dubicko, Nehvizdy.